

Söderköping.

Under 1600- och 1700-talen var från Söderköpings stadsområde endast en runsten bekant, Ög 177. Den är nu sedan länge försvunnen, men i stället ha två nya runinskrifter (285, 286) tillkommit, jämte fragment av ett 'Eskilstunamonument', 287, varför antalet kända runminnesmärken från själva stadsområdet i Söderköping utgör fyra, därav tre bevarade.¹

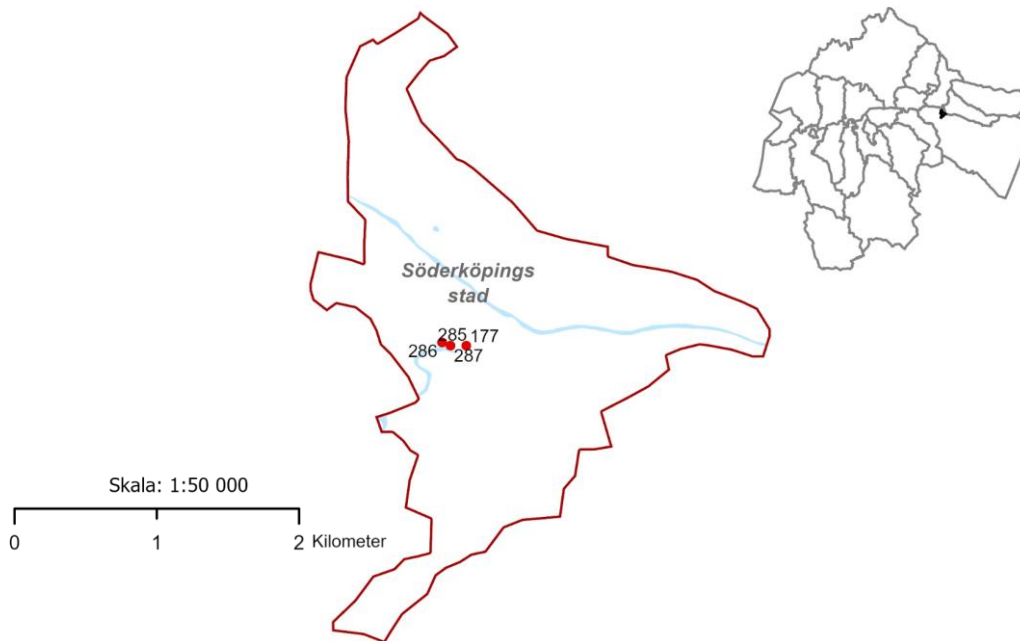

Fig. 190. Karta över runinskrifterna i Söderköpings stad.

Ög 177. Söderköping.

Litteratur: Anton Ridderstad, Östergötlands historia I (1914), s. 96; O. von Friesen, Runorna (Nordisk kultur VI) (1933), s. 186; A. Nordén, Tre märkliga runfynd vid Söderköping, i: S:t Ragnhilds gilles årsbok 1937.

¹ Vid fornminnesinventeringen 1946 beskrev och ritade Gunnar Ekelund under Raå 4:2 av ett runstensfragment vilket har signum Ög Fv1959;249 i Samnordisk runtextdatabas (version 2014). Fragmentet saknas hos Nordén och bör ha hittats mellan 1937 då Nordén dokumenterade nr 287 och 1946 då Ekelund gjorde sin inventering.

285. F.d. franciskanerklostrets kyrka, Söderköping.²

Pl. 98.

Litteratur: Fyndnotis i Norrköpings Tidningar 10/11 1926; Erik Lundberg, Topografiska stadsundersökningar, I, Söderköping (Vitterhetsakademiens Handlingar 39:1), s. 40; A. Nordén, Tre märkliga runfynd vid Söderköping, i: S:t Ragnhilds gilles årsbok 1937; dens., Förnämligt minne från Söderköpings 1000-tal, i: Norrköpings Tidningar 26/9 1936.

Strax öster om Drothems kyrka anträffades år 1926 vid då utförda grävningar grundmurarna till en byggnad, som med ledning av en av Jöns Pärsson Austrovius år 1680 meddelad uppgift (se *Meddelanden från Östergötlands Fornminnes- och Museiförening* 1913–1914, s. 81) med stor säkerhet kan identifieras som Söderköpings franciskanerklostrets kyrka. Vid genombrytandet av en mur, som liksom de övriga bestod av tämligen välformade gråstenskvadrer, anträffades fragment av tvänne runstenar, av utgrävaren, professor Erik Lundberg (a.st.), uppfattades de oriktigt som delar av samma sten.

Det ena fragmentet, 285, har tillhört en runsten av vanligt slag, med det andra åter, 286, utgör del av en kristen gravvård av Eskilstunatyp.

Runstensfragmentet innehåller ett mörkt gryt och har klyftningsytorna helt rostbelagda. Framsidan med runtexten är helt brunröd utom i huggspåren, som därför skarpt avteckna sig mot den övriga ytan. Fragmentet, som att döma av de mot varandra uppåt sammanlöpande ormslingorna utgör övre delen av stenen, nära toppen, är en platt håll med släta fram- och baksidor. Måtten äro: tj. 15 cm, den ristade sidans **största längd** 35 cm och **största bredd** 40 cm.

Inskrift:

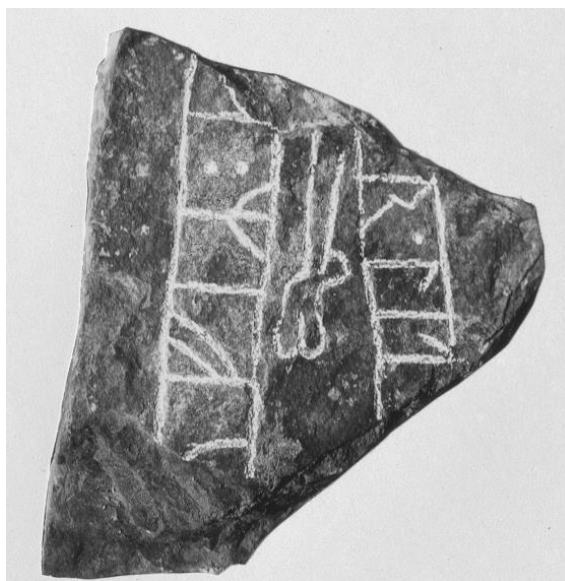
...r · lit̄ : ... ufir : k...

5

»... lät ... över ...»³

Till läsningen: **Inskriften** börjar med ett r, varefter följer ett sk. Därpå följer **lit**, varpå i brottkanten skymtar nedre punkten i det sk, som har följt på ordet. **Den motstående runslingan** börjar med den böjda bistaven av en u-runa, varefter följa ett f, ett i och ett r, samt ett sk :. Efter detta **ufir**, 'över', väntar man ett personnamn, men endast första runan i detta återstår nu och denna därtill defekt. Huvudstaven är helt bevarad, och möjligen är en snett uppåtriktad, tydlig skåra alldeles invid brottkanten det som återstår av bistaven i en k-runa. En ansats till ännu en bistav, som skulle förvandla runan till en f-runa, skymtar också men den låter iakttaga sig på alltför kort sträcka, för att man skulle våga räkna med den som säker. Övervägande sannolikt är runan en k-runa eller möjligen blott en i-runa.

Stenen var vid mitt besök sommaren 1936 till stor del inbakad i murbruk; när detta avlägsnades, framträdde runföljden klart. Stenen tillhör S:t Ragnhilds gilles samlingar i Söderköping.

Plansch 98a. 285. F.d. franciskanerklostrets kyrka, Söderköping. Foto Nordén 1936.
[Jansson skriver 1947 om planscherna 98a, c och d: Retuscherade.]

² Stenen har signum Ög Fv1959;246 i Samnordisk runtextdatabas (version 2014). Franciskanernas kyrka var belägen i kvarteret Hospitalsstugorna.

³ Nordén skriver »--- lät --- över K(?)».», texten är dock redigerad i enlighet med andra samtida band av *Sveriges runinskrifter*.

286. F.d. franciskanerklostrets kyrka, Söderköping.4

Pl. 98.

Litteratur: Fyndrapport av A. Nordén till Riksantikvarien, ^{16/7} 1937, dnr 2760/37 (ATA); A. Nordén, Nytt runstensfynd i Söderköping, i: Norrköpings Tidningar ^{29/6} 1937; dens., Ny runsten från franciskanernas klostergrunder, i: S:t Ragnhilds gilles årsbok 1938, s. 16 f.

Under fältarbeten i Söderköpingstrakten erhöj jag genom bankdirektör A. Ferb och brunnsintendenten dr Martel Johansson en uppgift, att en runsten skulle finnas invid och under sockeln till en vedbod i den lilla gården Klosterkvarteret med numret 9 vid Hospitalsgatan. Då jag framgrävde stenen, meddelade mig gårdens ägare, hr Svensson, att han, redan då han för flera år sedan förvärvade fastigheten, lagt märke till att de två brottstycken, som nu finnas kvar av stenen, lågo som tröskelstenar invid och delvis under vedbodssockeln. Kanske skola ytterligare delar av stenen låta anträffa sig, ty en gammal man, hr Bengtsson, som bebodde granngården till Hospitalsgatan 9, erinrade sig vid min förfrågan, att en större flat häll, som låg under vedboddörren nr 2 intill fyndstället för runstensbitarna, för ett antal år sedan upptogs och bortforslades, han mindes dock ej längre varthän.

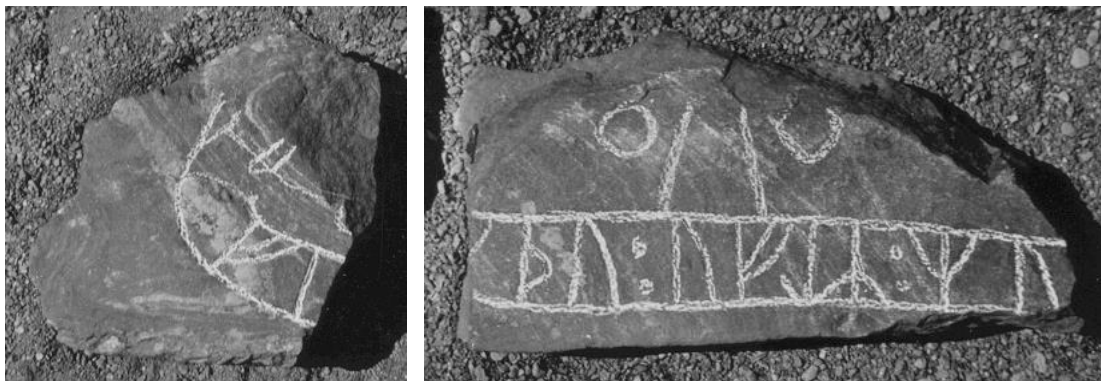
Brottstyckena äro av en gråblå granitart med insprängda ljusare ådror. Det största stycket är 74 cm långt och 36 cm brett, det mindre stycket resp. 43 och 36 cm. Orneringen har utgjorts av en runt om löpande slinga och ett kors i mitten.

Inskrift:

...fi ... kþu : ufir : mu...⁵
 5 10

»... lade över (sin) moder ... »

Brottstyckena ingå i S:t Ragnhilds gilles samlingar i Söderköping.

Plansch 98b. 286. F.d. franciskanerklostrets kyrka, Söderköping. Foto Nordén 1937. [På planschen står »nytt foto göres!«. Vid fotot av det större fragmentet står »Bakgrunden bort«. Vid fotot av det mindre fragmentet, vilket här har vänts 180°, står »Frigöres!« På planschen står även »Av styckena a och b sammanställs en bild i enlighet med teckning i vägledningshäftet.« Se figur 191. Jansson skriver 1947: Duger ej!]

Fig. 191. 286. F.d. franciskanerklostrets kyrka, Söderköping. Nordéns skiss till utformning av plansch 98b.

⁴ Stenen har signum Ög Fv1959;248 i Samnordisk runtextdatabas (version 2014). Franciskanernas kyrka var belägen i kvarteret Hospitalsstugorna.

⁵ Gunnar Ekelund i fornminnesinventeringen 1946, Söderköping Raä 4:1a (ATA), läser my.... Tyvärr har inte Nordén något avsnitt »Till läsningen:» med kommentarer till läsningen. Inventeringen anger att de båda fragmenten har tjockleken ca 15 resp. ca 10 cm och att runhöjden är ca 9–10 cm.

287⁶. F.d. franciskanerklostrets kyrka, Söderköping.⁷

Pl. 98.

Litteratur: Fyndnotis i Norrköpings Tidningar 10/11 1926; Erik Lundberg, Topografiska stadsundersökningar, I, Söderköping (Vitterhetsakademiens Handlingar 39:1), s. 40; A. Nordén, Tre märkliga runfynd vid Söderköping, i: S:t Ragnhilds gilles årsbok 1937; dens., Förnämligt minne från Söderköpings 1000-tal, i: Norrköpings Tidningar 26/9 1936.⁸

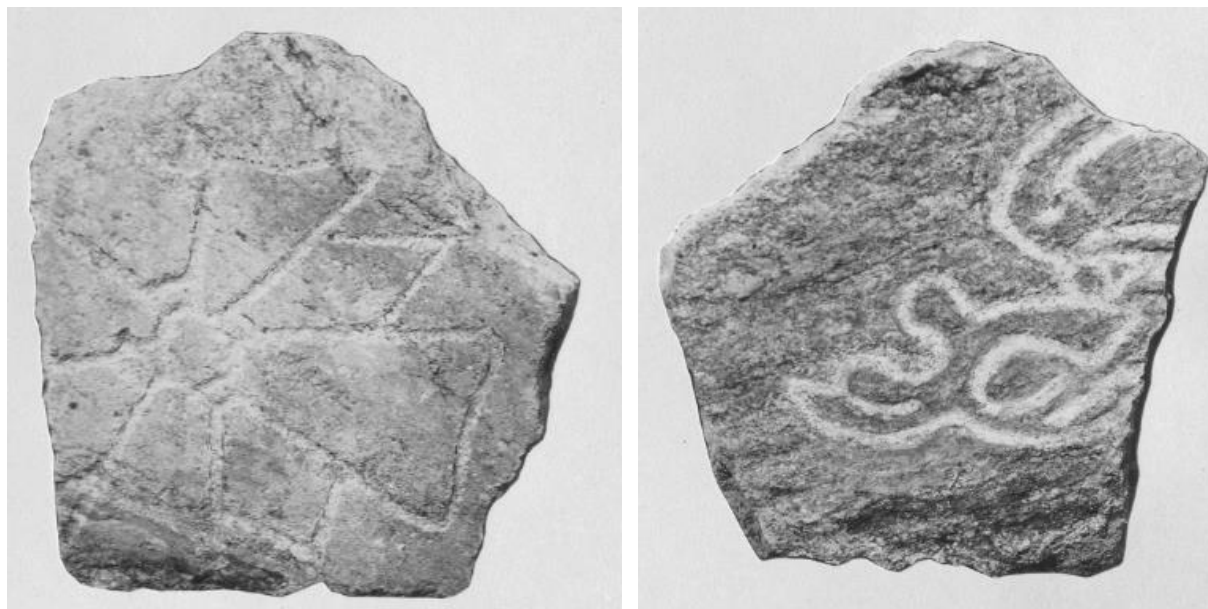
Stenfragmentet anträffades under samma omständigheter som 285. Ämnet är en rödaktig granit, måtten 38 × 34 cm med en tjocklek av 11,5 cm. **Stenen tillhör S:t Ragnhilds gille i Söderköping.**

Hällen har tillhört ett gravmonument av Eskilstunatyp. Hittills har fyndområdet i Östergötland förefallit ha haft sin tyngdpunkt förlagd till den mellersta och västliga delen av landskapet, men Söderköpingsfyndet visar, sammanställt med tidigare kända hållar från Kuddby och Kimstad, att denna form av monumentala gravvårdar ingalunda varit främmande för landskapets östliga delar. I regel visa de sig följa de kyrkor, som under den äldsta missionstiden anlagts av kungsfogdarna på landskapets husby-gårdar, och då detta enligt den gängse dateringen av hållarna bör ha skett under 1000-talets senaste del, medan åter de romanska stenkyrkor, som hållarna nu följa, tillhöra tiden 1120–1140, enligt den av Erik Lundberg givna dateringen, följer därav, såsom Sigurd Curman särskilt understrukit (i: *Arkeologiska studier*, 1932, s. 150 f.), att man på alla dessa platser bör kunna förutsätta förekomsten av en äldre grupp av kyrkor än den till våra dagar bevarade äldsta stenkyrkogruppen. »Dessa äldre kyrkor torde hava varit av trä, sannolikt uppförda i stavkonstruktion.»

Vad Söderköpingshällen beträffar, lämnar den följande anknypningar för en datering:

Hällens ena sida prydes av ett kors med spetsigt vinklade utfyllnader mellan korsarmarna, en typ av kors som visserligen icke synes ha någon direkt motsvarighet på f.n. kända östgötska runstenar men väl däremot från angränsande runprovinser, t.ex. Södermanland (jfr Brate och Wessén, *Södermanlands runinskrifter*, pl. 15, 85, 86, 110, 114, 124, 152, 156, 173, 178). Typen hänvisar helt allmänt till senare hälften av 1000-talet. Den motstående sidan upptages av ytterpartiet av ett bandflättningsornament, inhugget i stenytan liksom korset. Det är av snarlik art som andra dylika gravhällars. — Runinskrift saknas.

Stenfragmentet anträffades som nämnt i en mur tillhörande det forna franciskanerklostrets kyrka. De framgrävda delarna av denna utgjordes dels av ett polygont kor av tegel i munkförband, dels av den ursprungliga kyrka, till vilken detta polygona kor senare fogats. Denna äldre kyrka hade långhusets koravslutning smalare samt sannolikt rak, och det var i dess murverk, stenstycket låg. Stenen hade alltså mistat sitt affektionsvärde och sönderslagits, innan denna kyrka uppfördes. Franciskanerklostret omnämnes första gången i en handling av år 1274, och därmed stämmer, att den äldre klosterkyrkan

Plansch 98c och 98d. 287. F.d. franciskanerklostrets kyrka, Söderköping. Foto Nordén 1936. **Stenens fram- och baksida.** [Jansson skriver 1947 om planscherna 98a, c och d: »Retuscherade.» och om Pl. 98c: »Korset retusch ouppmålad.»]

⁶ Nordén skriver »257». I manuset finns kommentaren »bör väl vara 287». Felet beror rimligen på att Nordén numrerat om nyfynden i samband med en omsortering av inskrifterna, men här missat att ändra.

⁷ Stenen har signum Ög Fv1959;247 i Samnordisk runtextdatabas (version 2014). Franciskanernas kyrka var belägen i kvarteret Hospitalsstugorna.

⁸ Nordén anger endast »som under 285.» I utgåvan har referenserna därifrån lagts in även här.

av planformerna att döma synes ansluta sig till äldre 1200-talsarkitektur, medan det tillbyggda koret hör närmare samman med sådana yngre byggnader som Riddarholmskyrkan, som bekant Stockholms franciskanerklostrets kyrka från år 1289.

Då nu franciskanerklostret var beläget blott ett par tiotal meter öster om Drothems kyrka, synes man berättigad att antaga att stenfragmentet kommit från en gravkista, rest invid den äldre kyrka, som på 1000-talet befann sig på den nuvarande Drothemskyrkans plats. Ett ingalunda oviktigt bidrag till kännedomen om kyrkobyggnaden på den ort, som sedan blev Söderköping. Måhända är man icke oberättigad att ur stenfragmentet utläsa ett nytt vittnesbörd om att samfundsbildningen i Söderköping var i full gång redan vid vikingatidens utgång; redan under medeltidens första årtionden fanns uppenbarligen sockenkyrkan anlagd på sin nuvarande plats, invid det gamla salutorg, som egentligen är äldre än stadsbildningen och i själva verket dennas upphov. Så anlägges, såsom Erik Lundberg i sin fängslande studie över Söderköpings uppkomst ådagalagt, i närheten av detta torg med dess kyrka en köpmanskoloni, vilken först använder sockenkyrkan, innan de bägge stadskyrkorna, Sanct Laurentii och Sanct Egidii, byggs. Lundbergs teoretiskt vunna slutsatser ha alltså genom det av honom själv gjorda ehuru till sin innebörd då icke identifierade gravkistfyndet på ett vackert sätt bekräftats, samtidigt som det givit en fast kronologisk utgångspunkt för den av honom skisserade utvecklingsprocessen.

Detta dokument ingår i en digital utgåva av Arthur Nordéns supplement till Erik Brates Östergötlands runinskrifter. Manuset avslutades 1947 och var tänkt att tryckas 1948. Utgåvan publiceras fritt tillgänglig på Internet.

Texten innehåller inte nyare litteraturreferenser än 1947 och tar ingen hänsyn till modern runforskning och måste därför användas med reservationer. Utgåvan är ännu preliminär och kan komma att revideras. Hittar du felaktigheter är du välkommen att meddela dessa till utgivaren på nedanstående e-postadress.

Utgivare: Jan Owe

Kontakt: runor@gamlebo.se

Senast ändrad 2020-05-17